

Nang Sip Song – Phra Rot Meree: The Techniques of Creating Performance Scripts of Folk Songs of Thailand's Central Region

Buaphan Suphanyot^{1,*}

Received: February 28,2025 Revised: July 7,2025 Accepted: July 14,2025

Abstract

This article aims to compare the form, content, and language, as well as to analyze the creative techniques used in composing the performances of the folk song 'Nang Sip Song – Phra Rot Meree.' Data were collected from original handwritten manuscripts and published copies, totaling 32 versions. The study was conducted according to the concepts of literary studies, folk songs, and Thai performing arts. The analysis and comparison of the performance scripts revealed distinctive characteristics that can be divided into three types: 1) narrative songs, 2) dialogue songs, and 3) dramatized songs. Regarding the creative techniques, it was found that 1) there are five main shared techniques: (1) selecting content, (2) structuring the plot in chronological order, (3) choosing genre and melody of folk songs, (4) composing lyrics, (5) presenting key creative concepts; 2) there are specific techniques that vary by types of song: 2.1) For narrative songs, the techniques include (1) choosing the type of song, (2) interaction with the audience. 2.2) For dialogue songs, the techniques include (1) selecting significant issues as topics for debate, (2) using rhetorical expressions for flirting and argumentation, (3) employing sexually humorous remarks. 2.3) For dramatized songs, the techniques include (1) enhancing, cutting, and refining the components of the performance, (2) inserting narration, dialogue, and descriptions, (3) incorporating humor, (4) including Thai musical pieces, (5) creating a complete performance script. This research uncovered valuable and ancient information and provided insights into the creative techniques of composing performance scripts, serving as guidelines for education, creation, and further development.

Keywords: Creative techniques, Performance scripts, Thailand's Central Region folk songs, Nang Sip Song – Phra Rot Meree, Thai performing arts

¹ Department of Thai Language for Communication, School of Humanities, University of the Thai Chamber of Commerce

*Corresponding author. E-mail: buaphan_sup@utcc.ac.th

นางสิบสอง-พระรถเมรี: กลวิธีสร้างสรรค์บทแสดง เพลงพื้นบ้านภาคกลาง

บัวผัน สุพรรณยศ^{1,*}

วันรับบทความ: February 28, 2025 วันแก้ไขบทความ: July 7, 2025 วันตอบรับบทความ: July 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหา และภาษา รวมทั้งวิเคราะห์กลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี รวบรวมข้อมูลเอกสารต้นฉบับลายมือเขียนและตีพิมพ์รวม 32 สำนวน ศึกษาตามแนวคิดวรรณคดีศึกษา เพลงพื้นบ้าน และนาฏศิลป์ไทย ผลการวิเคราะห์และเปรียบเทียบบทแสดงพบว่า มีลักษณะเด่นแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เพลงร้องเล่าเรื่อง 2) เพลงโต้คารม และ 3) เพลงเล่นเป็นเรื่อง ส่วนกลวิธีการสร้างสรรค์พบว่า 1) มีกลวิธีหลักที่เหมือนกัน 5 ประการ ได้แก่ (1) การคัดสรรเนื้อหา (2) วางโครงเรื่องตามลำดับเวลา (3) การเลือกชนิดและทำนองของเพลงพื้นบ้าน (4) การประพันธ์บทร้อง และ (5) การเสนอแนวคิดสำคัญเชิงสร้างสรรค์ และ 2) กลวิธีเฉพาะที่ต่างกันของเพลงแต่ละประเภท 2.1) เพลงร้องเล่าเรื่อง ได้แก่ (1) การเลือกชนิดของเพลง (2) การปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม 2.2) เพลงโต้คารม ได้แก่ (1) คัดสรรประเด็นสำคัญเป็นหัวข้อของการโต้แย้ง (2) ใช้สำนวนโวหารการเกี้ยวพาราสีและการโต้คารม (3) ใช้มุขตลกเรื่องเพศ 2.3) เพลงเล่นเป็นเรื่อง ได้แก่ (1) เติม ตัด แต่งองค์ประกอบของบทแสดง (2) แทรกบทพากย์ บทเจรจา บทบรรยาย (3) แทรกมุขตลก (4) บรรจุเพลงดนตรีไทย และ (5) จัดทำบทแสดงฉบับสมบูรณ์ การวิจัยครั้งนี้ค้นพบข้อมูลเก่าแก่และมีความสำคัญ ได้รับองค์ความรู้เรื่องกลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดง เป็นแนวทางการศึกษา การสร้างสรรค์ และพัฒนาต่อยอดต่อไป

คำสำคัญ: กลวิธีสร้างสรรค์ บทแสดง เพลงพื้นบ้านภาคกลาง นางสิบสอง-พระรถเมรี

¹ สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

*Corresponding author E-mail: buaphan_sup@utcc.ac.th

บทนำ

เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาช้านาน ปรากฏแพร่หลายทั่วไปทั้งในอินเดีย พม่า (รัฐฉาน) กัมพูชา ลาว และไทย เนื่องจากมีโครงเรื่องบางส่วนคล้ายเรื่องรถเสนชาดก แบบเรื่องและอนุภาคของนิทานที่มีลักษณะและแนวคิดเป็นสากล (Atthakorn, 1976; Na Thalang, 2003) ในประเทศไทย นิทานเรื่องนี้มีความหลากหลายและเป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีชื่อเรียกหลายชื่อและมีลักษณะเนื้อหาจัดได้หลายประเภท เช่น อาจเป็นนิทานชีวิตนิทานมหัศจรรย์ หรือนิทานประจำถิ่นก็ได้ ด้านโครงสร้าง นิทานเรื่องนี้มีเนื้อเรื่องค่อนข้างยาวหลายอนุภาค เรื่องราวซับซ้อน โครงเรื่องมีปมปัญหาและข้อขัดแย้ง ตัวละครมีความโดดเด่น หลากหลาย ทั้งยักษ์ มนุษย์ และสัตว์ พระเอกเก่งกล้าสามารถ พันธุ์อุปสรรคและได้สืบราชบัลลังก์ องค์ประกอบอื่น ๆ ก็เสริมให้เรื่องราวน่าสนใจ เช่น มีความมหัศจรรย์และมีสิ่งของวิเศษต่าง ๆ และยังมีหลากหลายรส ทั้งสุขและโศกนาฏกรรม จึงชวนติดตาม สร้างความสนุกสนานและประทับใจแก่ผู้ฟังอย่างยิ่ง

ความนิยมแพร่หลายของเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้จากวรรณคดีลายลักษณ์ และการแสดงของไทยหลายรูปแบบ เช่น สมัยอยุธยา มีกาพย์ขับไม้ และพระรถคำฉันท์ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีพระรถนิราศและบทมโหรีเรื่องพระรถเสน (Siworapote, 2017) นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีการแสดง เช่น บทละคร (Vingvorn, 2017) รวมทั้งการแสดงของไทย เช่น ละครชาตรี (Chanthornsuk & Kumhaeng, 2017) ตลอดจนสื่อบันเทิงสมัยใหม่ เช่น การ์ตูน (Pornamphaisakun & Mahawarakorn, 2017) ภาพยนตร์ ในปี 2524 และละครโทรทัศน์ ในปี พ.ศ. 2531, 2538, 2543, 2558, 2562 และ 2563 เป็นต้น

ข้อที่น่าสนใจก็คือ แม้นิทานเรื่องนี้จะเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายและได้รับการแปรรูปเป็นการแสดงร่วมสมัยค่อนข้างมากและต่อเนื่อง แต่การแปรรูปเป็นการแสดงเพลงพื้นบ้านพบว่ามีไม่มากนัก เนื่องจากขาดการสืบทอดมานาน ส่วนบทแสดงหรือเนื้อเพลงก็หายาก หลักฐานการนำนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีมาทำบทแสดงเพลงพื้นบ้านที่ค่อนข้างสมบูรณ์คือ เพลงฉ่อยเรื่องพระรถ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือของโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญหรือหนังสือวัดเกาะเมื่อปี พ.ศ. 2432 ต่อมาปี 2555 ศูนย์สยามทรรศน์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จัดพิมพ์รวมกับเพลงเรื่องอื่น ๆ ในหนังสือ *ประชุมเพลงทรงเครื่อง สืบสานตำนานเพลงพื้นบ้านจากโรงพิมพ์วัดเกาะ* (Kasempholkoon, 2012) และปี 2564 มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ *บทร้อยกรองมุขปาฐะจากหนังสือวัดเกาะ เล่มที่ 2 เพลงทรงเครื่อง*

ปี 2560 ผู้วิจัยสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า บทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี มี 16 ลำานวน แบ่งเป็นเพลงขนาดยาว 8 ลำานวน และเพลงขนาดสั้น 8 ลำานวน แต่งเป็นทำนองเพลงพื้นบ้าน 6 ชนิด ได้แก่ เพลงทรงเครื่อง เพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงขอทาน เพลงแหล่ และเพลงเกี่ยวข้าว ข้อมูล

ที่รวบรวมได้มีความเก่ามาก คาดว่าแต่งมาไม่ต่ำกว่า 50-130 ปี แต่ไม่มีผู้นำมาแสดงอย่างน้อย 30 ปีแล้ว (Suphanyot, 2017)

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจคือ นับตั้งแต่ปี 2562-2566 เพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ได้รับการสร้างสรรค์ใหม่เป็นบทแสดงพื้นบ้านในงานระดับชาติ รวม 3 ครั้ง ครั้งแรกงานเดินตามรอยครูเชิดชูเพลงเก่า น้อมเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2562 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ดลิ่งชัน กรุงเทพฯ ครั้งที่สองงานมหกรรมวัฒนธรรมร่วมใจ รวมไทยสร้างชาติ เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2563 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และครั้งที่ 3 งาน “ไถ่ร่มพระบารมี 241 ปี กรุงรัตนโกสินทร์” เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2566 ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ทั้งสามครั้งนี้ทำให้มีบทแสดง จำนวนใหม่ 3 จำนวน และมีการสร้างสรรค์การแสดงชุดใหม่รวม 3 ชุด มีบทแสดง 3 จำนวน

ด้วยเหตุที่เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเป็นนิทานพื้นบ้านที่น่าสนใจและเป็นที่ยอมรับหลายมานานหลายร้อยปีจนปัจจุบัน แต่บทเพลงพื้นบ้านเรื่อง “นางสิบสอง-พระรถเมรี” พบว่ามีน้อยและไม่แพร่หลาย แม้จะมีการฟื้นฟูและจัดการแสดงในงานสำคัญระดับชาติ มีการทำบทแสดงจำนวนใหม่ก็มีเพียง 3 ครั้ง/บท บทแสดงซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นบทเก่า ผู้วิจัยจึงเห็นควรจะทำบทแสดงจำนวนเก่าและจำนวนใหม่มาศึกษาเปรียบเทียบในด้านรูปแบบ เนื้อหาและการใช้ภาษา รวมทั้งวิเคราะห์กลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงพื้นบ้านที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน อันจะเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ การสืบทอด และการพัฒนาต่อยอดการแสดงเพลงพื้นบ้าน ตลอดจนเป็นแนวทางการศึกษาด้านวิชาการ เป็นฐานการเรียนรู้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ เชิงนโยบายเชิงพาณิชย์ และเชิงสาธารณะได้ต่อไป

บททวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เอกสารวิชาการที่กล่าวถึงความรู้ความคิดเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีมีไม่มากนัก เป็นต้นว่า หนังสือ *วรรณคดีชาดก* ของ Prakorpsuk (1984) กล่าวว่า “นิทานพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ซึ่งอธิบายความเป็นมาของนิทานเรื่องพระรถเสนไว้ในหนังสือ *วรรณคดีชาดก* ว่า “พระรถเสนหรือบางท่านเรียกว่า พระรถ-เมรี เป็นนิทานไทยของหลวงศรีอมรญาณ ได้แต่งขึ้นโดยนำโครงเรื่องมาจาก “รถเสนชาดก” เป็นชาดกที่ 47 ในภาคแรกของปัญญาสาธิต” (p.193) และเล่าเนื้อเรื่องของนิทานไว้อย่างละเอียด เริ่มตั้งแต่กำเนิดของนางสิบสองจนถึงพระรถเสนหนีกลับมาจากเมืองคชปุรนคร จนกระทั่งได้เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ

หนังสือที่รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับนิทานเรื่องนี้ที่มีเนื้อหาค่อนข้างสมบูรณ์และครอบคลุมคือเรื่อง *นางสิบสอง-พระรถเมรีศึกษา* รวมบทความ 17 เรื่อง ด้านคติชนวิทยา ภาษาและวรรณคดี เพลงดนตรี เป็นเอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเรื่อง “ขบนิทานนางสิบสองขาน

ทำนองพระรถเมรี”: นิทานมรดกแห่งอุษาคเนย์ ของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมกับสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ (Chuenkha, 2017)

เอกสารด้านการแสดงและเพลงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารการสอนชุดวิชาศิลปะการเล่น และการแสดงพื้นบ้านของไทย หน่วยที่ 10 ของ Hiranpradit and Montreesart (1989) กล่าวว่า องค์ประกอบของการแสดงเฉพาะเรื่อง “บท” ว่าการแสดงประเภทเล่นเป็นเรื่องส่วนใหญ่จะมีบทเป็นส่วนสำคัญของการแสดง ผู้เขียนบทต้องมีความสามารถพิเศษ ทั้งการแต่งคำประพันธ์ การศึกษาแนวคิด การวางโครงเรื่องและเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้น่าสนใจ เด่นชัดและสัมพันธ์กัน และต้องพยายามสร้างตัวละครให้มีชีวิตจริง ๆ โดยต้องกำหนดส่วนประกอบต่าง ๆ เข้าไปช่วย เช่น ลีลาการพูด การวางท่าทาง การแต่งกาย ส่วนบทเจรจาของตัวละครก็ต้องให้สมจริงกับสมัย และควรแสดงออกถึงบุคลิกของตัวละครอย่างเด่นชัด (p.535)

เอกสารอ้างอิงสำคัญที่เกี่ยวกับแนวคิดเพลงพื้นบ้านที่เป็นการแสดง ได้แก่ หนังสือ เพลงพื้นบ้านศึกษา Sujachaya (2002) กล่าวว่า

เพลงพื้นบ้านที่มีลักษณะการร้องการเล่นเป็นการแสดง (Performance) มีการสมมุติบทบาท ผู้ร้องเป็นชุด ทำให้การร้องยืดยาวขึ้น ดังนั้นผู้ร้องจำเป็นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถเป็นพิเศษ คือ มีความจำดี มีปฏิภาณ ฝีปากดี มีความสามารถในการสร้างสรรค์เนื้อร้อง และมีเสียงดีกว่าคนอื่น ๆ ส่วนผู้แสดงมักมีพรสวรรค์มาแต่กำเนิด หรือมีใจรักและฝึกฝนมาอย่างดี มีการรวมกลุ่มกันเป็นอาชีพรับว่าจ้างแสดงในงานต่าง ๆ ในส่วนเนื้อเรื่อง นอกจากจะมีการร้องโต้ตอบเชิงเกี่ยวพาราสีกันแล้ว ยังผูกเป็นเรื่อง ๆ เช่น เรื่องธรรมะ ตำนาน ประวัติศาสตร์ รวมทั้งนิทานด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 ลงมาการแสดงเพลงพื้นบ้านภาคกลางได้รับอิทธิพลของละครนอกและละครร้อง และแต่งกายแบบละคร กลายเป็นการแสดงที่เรียกว่า เพลงสังเคราะห์ หรือเพลงทรงเครื่อง (p.64)

หนังสือเรื่อง เพลงนอกคตวรรณฯ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2521 ได้สำรวจ รวบรวมและศึกษาเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ไว้ทั้งสิ้น 22 ชนิด ต่อมาศึกษาเพิ่มเติมเป็น 45 ชนิด นับเป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านภาคกลางที่ละเอียดและครอบคลุมพื้นที่ภาคกลางมากที่สุด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเพลงพื้นบ้านในเวลาต่อมาอย่างยิ่ง ข้อมูลที่มีประโยชน์โดยตรงกับงานวิจัยเรื่องนี้คือมีบทร้อง เพลงขอทาน เรื่องพระรถเมรี ของนางสาวองค์ เลิศถวิล และบทเพลงเกี่ยวข้าว ของภิกษุพร้อม หรือนายพร้อม อินทร์ วิไล (Nawikamoon, 2007)

บทร้องเพลงเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีที่บันทึกไว้ค่อนข้างสมบูรณ์คือ เพลงฉ่อย เรื่องพระรถ ในหนังสือ ประชุมเพลงทรงเครื่อง สืบสานตำนานเพลงพื้นบ้านจากโรงพิมพ์วัดเกาะ ซึ่งศูนย์สยามมรดกศิลปศึกษาจัดพิมพ์ เนื้อหาแบ่งเป็น 2 ภาค ภาค 1 แต่งองค์:รวมบทความคัดสรรว่าด้วยเพลงทรงเครื่อง เช่น

เพลงพื้นบ้านที่ถ่ายทอดวรรณคดี และจากกลอนสุนทรภู์ถึงกลอนเพลงทรงเครื่อง ของสุกัญญา สุขฉายา และภาค 2 ทรงเครื่อง: ประชุมเพลงทรงเครื่องจากโรงพิมพ์วัดเกาะ รวม 9 เรื่อง ซึ่งมีเรื่องพระรถ รวมอยู่ด้วย (Kasempholkoon, 2012)

เอกสารดังกล่าวเหล่านี้มีการบันทึกและเผยแพร่ข้อมูลปฐมภูมิ ที่เป็นตัวบทต้นฉบับและการศึกษาวิเคราะห์ในแนวทางต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้ง มีคุณค่าต่อการวิจัยครั้งนี้อย่างยิ่ง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีจำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่เป็นนิทานพื้นบ้าน เช่น การวิจัย “อาเชียนนิทัศน์: การศึกษาเชิงสหวิทยาการ” ได้เลือกนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเป็นกรณีศึกษา “เพื่อแสดงให้เห็นว่านอกจากสังคมไทยจะรับรู้นิทานเรื่องดังกล่าวอย่างแพร่หลายแล้ว สังคมอุษาคเนย์ อันประกอบด้วยสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศกัมพูชา ก็รับรู้นิทานเรื่องดังกล่าวเช่นเดียวกัน” (Chuenkha et.al. 2027, p.651)

อนึ่ง ผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี พบเพียงงานวิจัยที่มีเนื้อหาบางส่วนกล่าวถึงเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ได้แก่ วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร-ศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง วิเคราะห์เพลงอีแซวของจังหวัดสุพรรณบุรี ในภาคผนวกมีข้อมูลภาคสนามที่เป็นบทเพลงเรื่องพระรถเมรี แต่เป็นข้อมูลบทเพลงอีแซวขนาดสั้นเท่านั้น (Suphanyot, 1992)

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้ใช้กรอบแนวคิดสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) แนวคิดเพลงพื้นบ้านภาคกลางกับการถ่ายทอดวรรณคดีนิทานไทย 2) แนวคิดเรื่องการประพันธ์บทแสดงทางนาฏศิลป์ และ 3) แนวคิดหลักการประพันธ์กลอนเพลงพื้นบ้านภาคกลาง

1. เพลงพื้นบ้านภาคกลางกับการถ่ายทอดวรรณคดีนิทานไทย

Sujachaya (2002) อธิบายเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านที่ถ่ายทอดวรรณคดีสรุปได้ว่า ชาวบ้านภาคกลางตามชนบทเสพวรรณคดีด้วยวิธีการฟังและการชมการแสดง พ่อเพลงแม่เพลงนำเรื่องราวจากวรรณคดีมาเล่าใหม่ในรูปของบทเพลงพื้นบ้านที่นิยมในท้องถิ่น และศิลปินพื้นบ้านก็นำเรื่องมาแสดงในรูปของการแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงขอทาน เพลงน้อย และเพลงทรงเครื่อง เรื่องที่นิยมเล่น เช่น ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี ลักษณวงศ์ โกมินทร์ จันทโครพ โดยตัดตอนที่สำคัญมาแสดง เพลงทรงเครื่องจึงมีทั้งการร้อง การรำ การเจรจา มุกตลก เป็นการแสดงที่มีครบทุกรส ทั้งรัก โศก ตลก และรบ เนื่องจากเพลงทรงเครื่องเป็นเพลงที่ร้องเล่นยาก ผู้เล่นจะต้องฝึกฝนทั้งการร้องรำและยังต้องท่องจำเรื่องวรรณคดีจะอาศัยปฏิภาณอย่างเดียวไม่ได้ จึงปรากฏว่าหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาก็ประสบปัญหาขาดผู้สืบทอด

2. การประพันธ์บทแสดงทางนาฏศิลป์

Phuangsamli (1978) กล่าวว่า การประพันธ์บทแสดงทางนาฏศิลป์ สรุปได้ว่า หลักการพิจารณาบทละครที่แต่งใหม่ ควรพิจารณาหลักสำคัญ 8 ประการ ได้แก่

- 1) สร้างพล็อตให้เหมาะสมกับสภาพละครว่า 2) เนื้อเรื่องเหตุผลความสัมพันธ์เอกภาพ 3) กลอนกระชับไพเราะคมคาย 4) สำนวนเหมาะสมเป็นละครว่า 5) ถูกแบบแผนของลีลาละครว่าแต่ละชนิด 6) มีความประณีตในการเขียน สะดวกต่อการฝึกซ้อม และการดำเนินงานแต่ละหน่วย 7) คงรูปแบบอย่างละครว่าไม่แหวกแนวจนน่าเกลียด 8) ยึดหลักประพันธ์ชั้นหลักชั้นอย่างดี ส่วนคุณสมบัติของบทละครที่ดีคือ 1) คัดเลือก ตัดต่อดีเด่น 2) ตัดต่อเชื่อมโยงเหตุการณ์แต่ละตอนเข้ากันสนิทและกระชับ 3) มีฝีมือในการตัดต่อแต่งเติมกลอน (การใช้คำสัมผัสรักษาเนื้อเรื่องคงเดิม ไม่บิดเบือนไขว้เขว) 4) เลียนแบบสำนวนโวหารกลมกลืนกับของเดิม 5) อนุรักษ์ความดีเด่นของเดิมเช่นก่อนที่ไพเราะ 6) เคารพแนวคิดสติปัญญาเจ้าของเดิมไม่ถือสิทธิ์แปลงเปลี่ยน จนเสียเอกลักษณ์แบบแผนหรือเจตนาเดิมที่วางไว้ (p. 67)

3. หลักการประพันธ์กลอนเพลงพื้นบ้านภาคกลาง

เพลงพื้นบ้านจัดเป็นวรรณคดีร้อยกรอง การประพันธ์กลอนเพลงพื้นบ้านภาคกลางจึงยึดหลักพื้นฐานของการประพันธ์ร้อยกรองทั่วไป เช่น การใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่ถูกต้อง การเลือกสรรเนื้อหาที่เหมาะสม การใช้ภาษาอย่างถูกต้อง ชัดเจน และสละสลวย เป็นต้น ส่วนเกณฑ์ในการพิจารณาคุณค่าหรือความงามก็ใช้หลักสุนทรียศาสตร์ หรือหลักการสร้างวรรณศิลป์ เช่น ความไพเราะ ความสะเทือนอารมณ์ และความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น (Suphanyot, 2017)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหาและภาษาของบทแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี
2. เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี

สมมติฐานงานวิจัย

การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลบทเพลงจากเอกสารลายลักษณ์ ทั้งแบบลายมือเขียนและตีพิมพ์ตามระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ เมื่อนำมาศึกษา วิเคราะห์ และเปรียบเทียบด้านรูปแบบ เนื้อหา และการใช้ภาษา ตามแนวทางวรรณคดีศึกษา จะทำให้เข้าใจกลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้านอย่างชัดเจน

นิยามศัพท์เฉพาะ

กลวิธีการสร้างสรรค์ หมายถึง กลวิธีการประพันธ์บทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเพื่อการร้องและการแสดงในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การร้องรำพัน ร้องประกอบพิธีกรรม ร้องประกอบการแสดง และแสดงเป็นรูปแบบทรงเครื่องหรือนาฏกรรมพื้นบ้าน

สำนวนเก่า หมายถึง บทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีที่มีอายุมากกว่า 50 ปี โดยมีหลักฐานหรืออนุมานได้จากอายุของผู้สืบทอด

สำนวนใหม่ หมายถึง บทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีที่มีอายุน้อยกว่า 50 ปี โดยมีหลักฐานหรืออนุมานได้จากอายุของผู้สืบทอด

ขอบเขตของการวิจัย

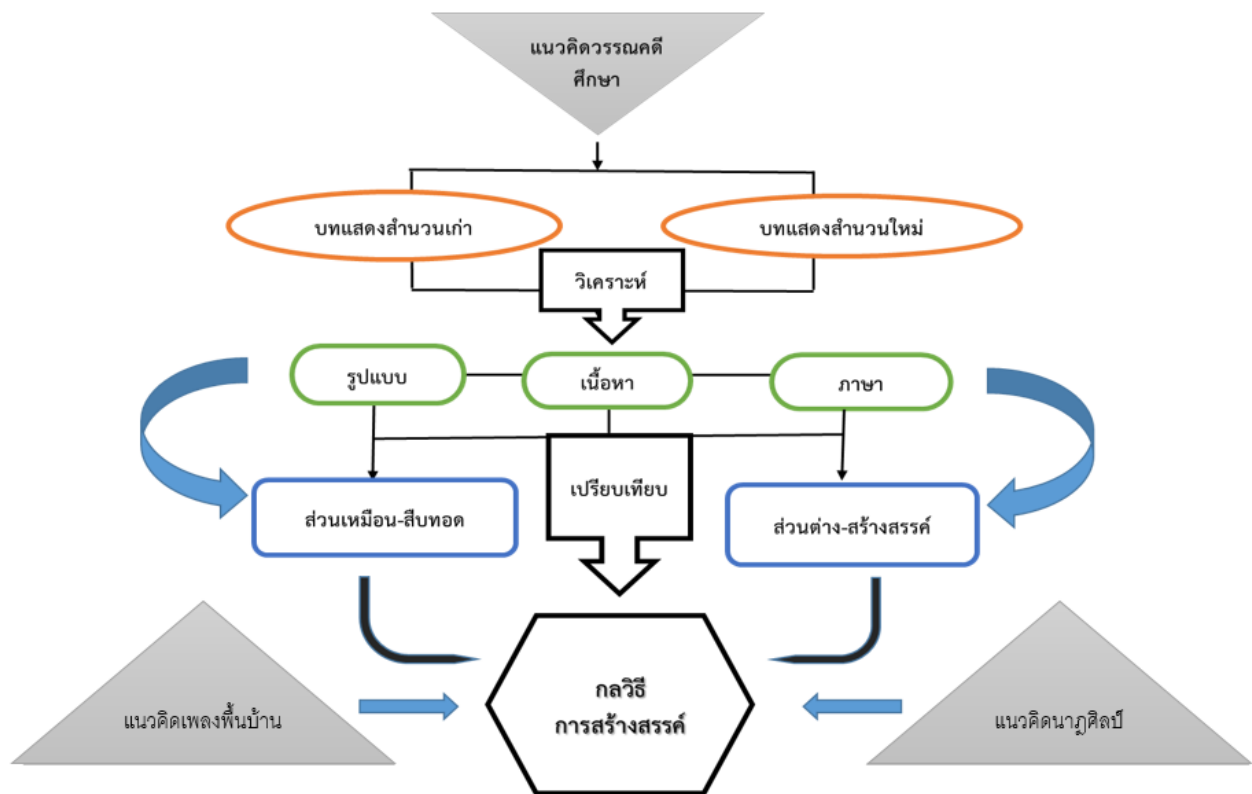
การวิจัยครั้งนี้ศึกษาบทแสดงเพลงพื้นบ้านภาคกลางทุกชนิด เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี รวบรวมเอกสารที่บันทึกด้วยลายมือเขียนและการพิมพ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิเคราะห์ และเปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหา ภาษาของบทแสดง รวมทั้งวิเคราะห์กลวิธีการสร้างสรรค์บทเพลงหรือบทแสดง

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาทางวรรณคดีคติชนวิทยา-เพลงพื้นบ้าน และศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ไทย เน้นศึกษาข้อมูลเอกสารทั้งต้นฉบับลายมือเขียนและตีพิมพ์ เผยแพร่ ได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับคือ 1) การสำรวจข้อมูลเอกสารต้นฉบับลายมือเขียน ได้แก่ ตำราและสมุดเพลง ที่ได้สะสมไว้ จำนวน 30 เล่ม 2) คัดสรรข้อมูลเพลงเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ได้จำนวน 32 สำนวน 3) ค้นคว้าข้อมูลเพลงเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีจากเอกสารวิชาการ เช่น หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารสู่จิตนาการแสดง จากแหล่งความรู้และสืบค้นผ่านสื่อสังคมออนไลน์ 4) ถอดถ่ายข้อมูลเอกสารลายมือเขียน และจัดพิมพ์ข้อมูล 5) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารงานวิชาการ บทความ เป็นต้น 6) วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารตัวบท วิเคราะห์องค์ประกอบทางวรรณกรรมและกลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดง 7) สรุปผลและเรียบเรียงรายงานผลวิจัยด้วยรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ 8) เผยแพร่งานวิจัยในรูปแบบบทความวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีกรอบแนวคิดการวิจัยดังแผนภูมิต่อไปนี้

ที่มา: Analyzed and concluded by the author

ผลการวิจัย

ผลการรวบรวมข้อมูลบทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี จากเอกสารลายลักษณ์ พบข้อมูลทั้งสิ้น 32 สำนวน แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) **ข้อมูลเอกสารตีพิมพ์** พบจำนวน 11 สำนวน ได้แก่ (1) เพลงทรงเครื่อง เรื่องพระรถ จากหนังสือวัดเกาะ ปี 2432, 2555 และ 2564 (2) เพลงทรงเครื่อง เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี งานเดินตามรอยครู ครั้งที่ 8 ปี 2562 (3) เพลงทรงเครื่อง เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี งานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ ปี 2563 (4) เพลงทรงเครื่อง เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี งานฉลอง 241 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ ปี 2566 (5) เพลงอีแซว เรื่องพระรถ ของนายพร้อม ปานลอยวงศ์ ปี 2535 (6) เพลงขอทาน เรื่องพระรถเมรี จากหนังสือเพลงนอกศตวรรษ ของเอนก นาวิกมูล ปี 2527 (7) เพลงแหล่ พระรถ (สำนวนที่ 1) จากหนังสือประชุมแหล่เครื่องเล่นมหาชาติ เล่ม 1 นายหิริด เรืองฤทธิ์ ปี 2497 (8) เพลงแหล่ พระรถ (สำนวนที่ 1) จาก

หนังสือประชุมแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ เล่ม 2 นายหรีด เรืองฤทธิ์ ปี 2501 (9) เพลงแหล่งพระรถเมรี (สำนวนที่ 2) ในหนังสือแหล่งเครื่องเล่นกัณฑ์มหาพรต พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ปี 2467 (10) เพลงแหล่งพระรถเมรี ในหนังสือบรมครู 107 ตำราประชุมทำขวัญ ภาค 3 (11) เพลงเกี่ยวข้าว ของนายพร้อม อินทร์วิไล ในหนังสือเพลงปฏิพากย์: บทเพลงปฏิพากย์ของชาวบ้านไทย (Pattrachai, 1997)

2) **ข้อมูลเอกสารลายมือเขียน** พบจำนวน 21 สำนวน ได้แก่ (1) เพลงทรงเครื่องเรื่องพระรถเมรี ของนางแดงไทย บุญพาสุข (2) เพลงทรงเครื่อง เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ของนายโกมินทร์ พูลเขตร์กิจ ปี 2562 (3) เพลงน้อยเรื่องพระรถเมรี ของนายสะอาด รงค์ทอง (4) เพลงน้อย เรื่องพระรถเมรี ของนายทวี วงศ์อักษร (5) เพลงน้อย เรื่องพระรถ ของนายสุชิน ทวีเขตต์ (6) เพลงน้อย เรื่อง พระรถเมรี ของนายบุญถึง ต่ายจันทร์ และนายบุญชอบ พันธุ์ลาภะ (7) เพลงน้อย เรื่องพระรถเมรี ลายมือเขียน ของนางทองใบ เขตร์วิทย์ (8) เพลงฉ่า ตับพระรถเมรี ของนายสามารถ ประสงค์สุข ปี 2568 (9) เพลงน้อย เรื่องพระรถ ของนายสมบูรณ์ สุพรรณยศ (10) เพลงแหล่ง เรื่องพระรถ ของนายลัมย์ โพธิ์จันทร์ (11) เพลงอีแซว เรื่องพระรถเมรี ของนายสังเวียน ทับมี (12) เพลงอีแซว เรื่องเมรี ของนายไสว สุวรรณประทีป (13) เพลงอีแซว เรื่องพระรถเมรี ของนายพร้อม ปานลอยวงศ์ (14) เพลงอีแซว เรื่อง พระรถเมรี ของนายดาวเรือง แสงสี และนางทองคำ แก้วกระจ่าง สำนวน 1 (15) เพลงอีแซว เรื่อง พระรถเมรี ของนายดาวเรือง แสงสีและนางทองคำ แก้วกระจ่าง สำนวน 2 (16) เพลงอีแซว เรื่อง พระรถเมรี ของนายดาวเรือง แสงสีและนางทองคำ แก้วกระจ่าง สำนวน 3 (17) เพลงอีแซว เรื่อง พระรถเมรี ของนายดาวเรือง แสงสี และนางทองคำ แก้วกระจ่าง สำนวน 4 (18) ลำตัด พระรถเมรี กลอนลดและกลอนเลย ของนายบุญชอบ พันธุ์ลาภะ (19) ลำตัด เรื่องพระรถเมรี ของอรชุน ลูกสุนทรภู่ ปี 2536-2556 สำนวน 1 (20) ลำตัด เรื่องพระรถเมรี ของอรชุน ลูกสุนทรภู่ สำนวน 2 และ (21) ลำตัด เรื่องพระรถเมรี ของอรชุน ลูกสุนทรภู่ สำนวน 3

1. รูปแบบ เนื้อหา และภาษาในเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี

จากการวิเคราะห์รูปแบบ เนื้อหา และภาษาของบทเพลงแต่ละสำนวนแล้ว พบว่ามีลักษณะเด่นที่สามารถแบ่งได้ 3 ประเภท ดังนี้

1.1 **เพลงร้องเล่าเรื่อง: สาธกนิทาน** ด้านรูปแบบเป็นบทร้อง 1) เพลงประกอบพิธีกรรม ได้แก่ เพลงแหล่ง 2) เพลงร้องรำพัน ได้แก่ เพลงขอทาน และ 3) เพลงปฏิพากย์ ได้แก่ เพลงอีแซว และเพลงน้อย ใช้คำประพันธ์กลอนสุภาพและกลอนหัวเดียว ด้านเนื้อหา เล่านิทานเรื่องพระรถเมรี เลือกเฉพาะบางตอน มีโครงสร้างค่อนข้างยาว สื่อสาระสำคัญเรื่องความกตัญญูและผลกรรม ด้านภาษา ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ภาษาปากผสมกับกวีโวหาร มีสำนวนโวหารที่สร้างจินตภาพและความไพเราะ บทเพลงประเภทนี้พบทั้งหมด 12 สำนวน เป็นสำนวนเก่า 11 สำนวน และสำนวนใหม่ 1 สำนวน ตัวอย่างเช่น เพลงแหล่งเรื่องพระรถ ปี 2467

ตารางที่ 1 ตัวอย่างผลวิเคราะห์รูปแบบ เนื้อหาและภาษาของเพลงร้องเล่าเรื่อง

ที่	ชื่อเพลง ชื่อเรื่อง แหล่งที่มา	รูปแบบบทแสดงและคำประพันธ์	โครงสร้างเนื้อหา	สาระสำคัญ	การใช้ภาษา
1	เพลงแหล่เรื่องพระรถ ติปิพิมพ์ ในหนังสือแหล่เครื่องเล่นกัณฑ์มหาราช ปี 2467 อยู่ในบทแหล่บายศรี ชั้น 5	- บทเพลงร้องเล่าเรื่อง - เป็นบทแหล่ที่อยู่ในการเทศน์มหาชาติ และการแหล่ทำขวัญนาคนิท - กลอนสุภาพ - กลอนเพลงแหล่ (จำนวนคำค่อนข้างน้อย คือ 4-5 คำ/วรรค)	- เล่าเรื่องตอนพระรถขี่ม้าเดินทางไปในป่าพักนอนใต้ร่มต้นไทร พระฤาษีมาพบเห็นสาส์นจึงอ่านและรู้ว่าจะถูกหลอกไปฆ่า จึงแปลงสารมาให้รับเป็นพระสวามี - พระรถตื่นขึ้นและขี่ม้าเหาะไปเมืองยักษ์ พอถึงก็ทิ้งสาส์นลงไป เมรีอ่านแล้วก็เชื่อจึงรับพระรถเข้าเมืองและร่วมอภิรมย์กันอย่างมีความสุข - สุดท้ายกล่าวถึงพระรถเมรีไปเที่ยวอุทยานเก็บดอกจำปาประจำปี	- ความกตัญญู คือคุณธรรมของคนดี - ผลกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว - คนดีย่อมมีผู้ปกป้องคุ้มครอง	1. ใช้คำภาษากวีและราชาศัพท์ จำนวนมาก ผสมกับการใช้คำง่าย ๆ ภาษapak 2. สำนวนโวหาร เน้นพรรณนาเล่าเรื่องบรรยายพฤติกรรมและแสดงอารมณ์ของตัวละคร เช่น การเกี้ยวพาราสี การโต้ตอบตัดพ้อ 3. ภาพพจน์ เช่น อุปมาอุปลักษณ์ อธิพจน์

ที่มา: Analyzed and concluded by the author

1.2 เพลงโตคารม: ข่มโหวหาร ปฏิภาณปฏิพากย์ ด้านรูปแบบเป็นเพลงร้องโต้ตอบระหว่างหญิงและชาย สลับกันคนละท่อน ด้านเนื้อหาเป็นบทเกี่ยวพาราสีใช้คารมโต้แย้งแบ่งฝ่ายพระรถกับฝ่ายเมรี ด้านภาษาใช้ถ้อยคำง่าย ๆ แต่คมคายเผ็ดร้อน มีสำนวนโวหารและภาพพจน์ที่สร้างความประทับใจ สื่อสารสำคัญเรื่องการพลัดพราก หลอกกลวง ความทุกข์จากความรัก บทเพลงประเภทนี้พบทั้งหมด 14 สำนวน ล้วนเป็นสำนวนเก่า

1.3 เพลงเล่นเป็นเรื่อง: ทรงเครื่องแบบนาฏกรรมพื้นบ้าน ด้านรูปแบบ เป็นบทแสดงแบบละครไทย แสดงเป็นเรื่อง ระบุว่าเป็นเพลงทรงเครื่องหรือเพลงเรื่อง กำหนดตัวละคร มีบทร้องและบทเจรจา บทพากย์หรือบทบรรยาย ระบุการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์และชื่อเพลงไทย คำประพันธ์ส่วนใหญ่ใช้กลอนเพลงฉ่อยและเพลงอีแซวเป็นหลัก ด้านเนื้อหา นำเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีมาทำบทแสดง เลือกตอนสำคัญที่น่าสนใจ มีหลายรส โครงสร้างเนื้อหามีขนาดยาว ซับซ้อน สื่อสารสำคัญเรื่องความรัก ความทุกข์ กิเลสและคุณธรรมความกตัญญู ด้านภาษา ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ แทรกกวีโวหาร และภาพพจน์ บทเพลงประเภทนี้พบทั้งหมด 6 สำนวน สำนวนเก่า 2 สำนวน สำนวนใหม่ 4 สำนวน

เมื่อนำผลวิเคราะห์บทเพลงทั้ง 3 ประเภทมาเปรียบเทียบกันแล้วพบว่ามีลักษณะเด่นที่แตกต่างกันชัดเจน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหา และภาษาของบทเพลง 3 ประเภท

ที่	องค์ประกอบ	เพลงร้องเล่าเรื่อง	เพลงโตคารม	เพลงเล่นเป็นเรื่อง
1	รูปแบบ	- บทร้องเล่านิทานสำหรับร้องเดี่ยว (ร้องคนเดียว) - ร้องรำพัน (เพลงขอทาน) - ร้องประกอบพิธีเทศน์มหาชาติและทำขวัญนาค (เพลงแห่) - ใช้กลอนสุภาพและกลอนเพลงปฏิพากย์ (กลอนหัวเดียว)	- บทร้องโต้ตอบระหว่างหญิงและชายสำหรับร้องสองฝ่ายหรือสองคน - บทร้องสำหรับแสดงเพลงพื้นบ้าน เน้นเฉพาะบทร้อง - ใช้กลอนเพลงปฏิพากย์ (กลอนหัวเดียว)	- บทแสดงเป็นเรื่องสำหรับผู้แสดงเป็นหมู่คณะ (นักแสดง นักดนตรี และอื่นๆ) - ระบุชื่อตัวละคร มีบทร้องและบทเจรจา บทพากย์หรือบทบรรยาย ระบุการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์และชื่อเพลงไทย - ใช้กลอนเพลงปฏิพากย์และอื่นๆ เช่น เพลงไทยสองชั้น เพลงลูกทุ่ง ฯลฯ

ที่	องค์ประกอบ	เพลงรื่องเล่าเรื่อง	เพลงโตคารม	เพลงเล่นเป็นเรื่อง
2	เนื้อหา	- เลือกบางตอนที่สำคัญ เน้นเรื่องพระรถเมรี - โครงเรื่องตามนิทานลำดับเหตุการณ์ตามเวลา มีทั้งขนาดสั้นและยาว - ให้ความเพลิดเพลิน - เน้นจรรโลงใจ ให้อุทาหรณ์ เรื่องการละกิเลส โลภ โกรธ หลง และคุณธรรมความกตัญญู	- เป็นเพลงเกี่ยวพาราสี บทผูกรัก นำเรื่องพระรถเมรีมาเปรียบเทียบเพื่อโตคารมชิงไหวพริบ - โครงเรื่องมีขนาดสั้น - เริ่มต้นด้วยฝ่ายหญิงต่อว่าฝ่ายชายว่าจะมาหลอกหลวงเหมือนพระรถหลอกนางเมรี ฝ่ายชายแก้ข้อกล่าวหาด้วยเรื่องราวและโวหาร - เน้นให้ความสนุกสนาน ตลก ขบขัน - ให้แง่คิดเรื่องกรรม ความซื่อสัตย์ ความไม่ประมาท	- เพลงเรื่อง ขนาดยาว เนื้อเรื่องต่อเนื่องกัน เลือกตอนสำคัญ ตั้งแต่เรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี - โครงเรื่องซับซ้อน มีขนาดยาว มีหลายเหตุการณ์ แบ่งฉากแบ่งตอน ดำเนินเรื่องด้วยบทร้อง บทพากย์ บทเจรจา - เนื้อหามีหลายรส มีสุข โศก รัก จาก ฯลฯ - ให้ความสนุกสนาน สะเทือนอารมณ์ - ให้ข้อคิดคติเตือนใจหลายข้อ
3	ภาษา	1. ใช้คำง่าย ๆ สุกภาพ ไพเราะ 2. ใช้คำภาษากวีและราชาศัพท์ จำนวนมาก 3. สำนวนโวหาร เน้นพรรณนาเล่าเรื่อง บรรยายพฤติกรรมและแสดงอารมณ์ของตัวละคร เช่น การตัดพ้อ	1. ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ แต่คมคายเผ็ดร้อน เช่น คำด่า คำสรวล 2. สำนวนโวหาร การเกี่ยวพาราสี ประชด ประชัน ปะทะคารม 3. ภาพพจน์ เช่น อุปมา สัญลักษณ์ 4. มุกตลกเรื่องเพศค่อนข้างมาก	1. ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ไพเราะ เล่นคำเล่นอักษร 2. สำนวนโวหาร เน้นพรรณนาเล่าเรื่องโต้ตอบและแสดงอารมณ์ของตัวละคร เช่น การเกี่ยวพาราสี การโต้ตอบตัดพ้อ ตลก ขบขัน

ที่	องค์ประกอบ	เพลงร้องเล่าเรื่อง	เพลงโต๋คารม	เพลงเล่นเป็นเรื่อง
		4. ภาพพจน์ เช่น อุปมา อุปลักษณ์ อธิพจน์		3. ภาพพจน์ เช่น อุปมา 4. มุกตลกหลากหลาย

ที่มา: Analyzed and concluded by the author

2. กลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี

จากการเปรียบเทียบลักษณะเด่นในด้านองค์ประกอบของบทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีดังกล่าว พบว่าเพลงทั้ง 3 ประเภท มีกลวิธีการสร้างสรรค์ที่เหมือนกัน ในที่นี้เรียกว่า “กลวิธีหลัก” และมีกลวิธีการสร้างสรรค์ที่ต่างกัน ในที่นี้เรียกว่า “กลวิธีเฉพาะ” ดังนี้

2.1 กลวิธีหลักในการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีทั้ง 3 ประเภท มีกลวิธีหลักในการสร้างสรรค์ 5 ประการ ได้แก่ 1) คัดสรรเนื้อหา เลือกพื้นเนื้อเรื่องตอนที่มีความสนุกสนาน หลากรสหลากหลายอารมณ์ เหมาะสมกับบริบทการร้องหรือการแสดง 2) วางโครงเรื่องตามลำดับเวลา แบ่งฉากตามเนื้อเรื่องที่สัมพันธ์กับเวลา สถานที่และตัวละคร โครงเรื่องมีความเหมาะสม เชื่อมโยงเหตุการณ์แต่ละตอนอย่างต่อเนื่อง กระชับเหมาะแก่การแสดง 3) เลือกชนิดเพลงและทำนองอย่างเหมาะสม เช่น เลือกใช้เพลงปฏิพากย์ยาว อาทิ เพลงอีแซว เพลงน้อย ร้องเล่นเป็นเรื่อง คำประพันธ์มีจำนวนคำพอดีกับจังหวะ สะดวกแก่การร้องเป็นทำนอง 4) ใช้ศิลปะการประพันธ์บทร้อยกรอง ใช้คำประพันธ์กลอนเพลง ได้แก่ กลอนสุภาพและกลอนหัวเดียว ทำให้เข้าใจง่าย สื่อความหมายชัดเจน ใช้ถ้อยคำสำนวนเรียบง่าย สัมผัสคล้องจองเพิ่มความไพเราะ ใช้ภาพพจน์สร้างความลึกซึ้งคมคาย และ 5) เสนอแนวคิดสำคัญและคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ อาทิ กล่าวเน้นหลักคุณธรรมผ่านคำร้อง หรือคำเจรจาของตัวละคร เช่น พระรถ เมรี และม้า

2.2 กลวิธีเฉพาะในการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้าน

2.2.1 เพลงร้องเล่าเรื่อง: สาธกนิทาน พบกลวิธีเฉพาะในการสร้างสรรค์เพิ่มอีก 2 ประการ ได้แก่ 1) เลือกชนิดของเพลงตามจารีตประเพณีและธรรมเนียม คือ ใช้เพลงแหล่ในการร้องประกอบพิธีกรรมการเทศน์ หรือทำขวัญนาคน ใช้เพลงขอทานซึ่งเป็นเพลงร้องรำพันของวณิก มาร้องเล่าเรื่องนิทานพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก รำพึงรำพันขอความเห็นใจ 2) ปฏิสัมพันธ์กับผู้ฟังผู้ชม บทร้องมีการกล่าวนำกล่าวขอรางวัล และอวยพรผู้ชม สร้างบรรยากาศกันเอง ความสัมพันธ์อันดีและเป็นมิตร

2.2.2 เพลงโต๋คารม: ข่มโหวาร ปฏิภาณปฏิพากย์ พบกลวิธีเฉพาะในการสร้างสรรค์เพิ่มอีกประการ ได้แก่ 1) คัดสรรประเด็นสำคัญเป็นหัวข้อของการโต้แย้ง เช่น ความหลอกลวง การทรยศหักหลัง การทอดทิ้ง 2) ใช้สำนวนโวหารการเกี้ยวพาราสีและการโต๋คารม อ้างอิงเหตุผล หรือวาทกรรม เพื่อชิงไหวชิงพริบ 3) ใช้มุกตลกเรื่องเพตเพื่อยั่วเย้า เสียดสี ประชดประชัน เช่น โยนบาปหรือย้ายความชั่วของ

ตนไปให้ฝ่ายตรงข้าม “ให้ไปมีผัวใหม่ มีลูกจะได้ต่อแหลเหมือนแม่” ทั้งหมดนี้เพื่อแสดงความเจ็บปวดในเชิงปัญหาและคารม

2.2.3 เพลงเล่นเป็นเรื่อง: ทรงเครื่องแบบนาฏกรรมพื้นบ้าน พบกลวิธีเฉพาะในการสร้างสรรค์เพิ่มอีก 5 ประการ ได้แก่ 1) เติม ตัด แต่งองค์ประกอบของบทแสดง อาทิ โครงเรื่อง เหตุการณ์ และตัวละคร ให้ครบรส ตามความเหมาะสมกับโอกาส ผู้แสดงและจุดมุ่งหมาย 2) แทรกบทพากย์ บทเจรจา บทบรรยาย สร้างความสมจริง และสื่อสารได้อย่างรวดเร็ว ช่วยเล่าเรื่องราว ดำเนินเรื่องให้กระชับ และแสดงให้เห็นบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมของตัวละครอย่างชัดเจน 3) แทรกมุขตลกทั้ง 4 ประเภท ได้แก่ มุขตลกคำพูด มุขตลกคำร้อง มุขตลกท่าทาง และมุขตลกอุปกรณ์ สร้างความสนุกสนานขบขัน เพิ่มสีสันให้แก่การแสดง 4) บรรจุเพลงดนตรีไทย 2 ประเภท คือ เพลงหน้าพาทย์และเพลงละครอย่างเหมาะสม ส่งเสริมบรรยากาศของการแสดง และ 5) จัดทำบทแสดงฉบับสมบูรณ์ การทำบท คือ การเรียบเรียง ผูก ร้อยเรื่องราวและองค์ประกอบของการแสดง เพื่อประโยชน์แก่การฝึกซ้อมและการแสดงจริง ข้อมูลส่วนใหญ่มีการจัดพิมพ์หรือเขียนในรูปแบบของ “บทแสดง” คือ มีชื่อเรื่อง ชื่อผู้ร้องหรือตัวละคร มีการระบุชื่อเพลงและอื่น ๆ กลวิธีการสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเป็นบทละครที่ดีมีองค์ประกอบครบถ้วน เหมาะสมกับการแสดง

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ที่มีความเก่าแก่และมีคุณค่ามาก
2. ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ เนื้อหา และการใช้ภาษาจากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบบทเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี จำนวนต่าง ๆ
3. ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี
4. ได้แนวทางการสร้างสรรค์ สืบทอด และพัฒนาต่อยอดเพลงพื้นบ้านเพื่อการแสดง

สรุปและอภิปรายผล

ข้อมูลเอกสารลายลักษณ์ที่ค้นพบมี 2 ประเภท มาจากแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน ได้แก่ 1) ข้อมูลเอกสารตีพิมพ์ เจ้าของหรือผู้เผยแพร่คือ พระภิกษุ นักเทศน์ นักปราชญ์ นักวิชาการ สำนักพิมพ์และองค์กรด้านการศึกษาและวัฒนธรรม ส่วน 2) ข้อมูลเอกสารลายมือเขียน เจ้าของหรือผู้สืบทอด ส่วนใหญ่คือ ครูเพลง และศิลปินพื้นบ้าน ข้อมูลกลุ่มนี้บางส่วนมีความเก่าแก่มากกว่า 136 ปี เก็บไว้เฉพาะกลุ่มไม่เผยแพร่ทั่วไป เสี่ยงจะสูญหายอย่างยิ่ง

ผลการวิเคราะห์และเปรียบเทียบองค์ประกอบของบทแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี รวมทั้งกลวิธีการสร้างสรรค์บทเพลงทั้ง 32 ลำนวน พบว่า แบ่งได้ 3 ประเภท ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะการสร้างสรรค์ คือ 1) เพลงร้องเล่าเรื่องแบบสาธกนิทาน การนำนิทานมาร้องเล่าสาธก ถือว่าแปรูปน้อยที่สุด จากร้อยแก้วเป็นร้อยกรองพื้นบ้าน จากการพูดเป็นการร้อง กำหนดจำนวนคำและสัมผัสตามฉันทลักษณ์ ให้พอเหมาะกับเรื่องและบริบท พอติดกับจังหวะทำนองและเวลา เรียงร้อยเนื้อหาตามเรื่องราวของนิทานไปตามลำดับ ไม่มีความซับซ้อน เล่าจากเริ่มเรื่องไปจนจบเรื่องหรือจบตอน มีแทรกความคิดเห็นบ้างตามความถนัดและความสนใจของผู้แต่ง 2) เพลงโต้คารม ข่มโวหาร ปฏิภาณปฏิพากย์ กลวิธีไม่ซับซ้อนแต่ต้องสร้างสรรค์อย่างพิเศษ ตรงที่ไม่เน้นเนื้อเรื่องตามนิทาน นำมาเฉพาะชื่อตัวละครและบทบาทบางตอนที่ตรงกับพฤติกรรมของฝ่ายตรงข้าม เพื่อกล่าวอ้าง ยั่วเย้าหรือกระทบกระทั่งเปรียบเทียบเปรยเปรยให้ถึงใจ กลวิธีจึงอยู่ที่ศิลปะการประพันธ์ การใช้ภาษา การใช้มุขตลกและการใช้ปฏิภาณไหวพริบของผู้แต่งเป็นหลัก เพลงหนึ่งสำนวนผู้แต่งแต่งคนเดียวทั้งบทร้องของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง วางโครงเรื่องสลับกันฝ่ายละบท หรือลงแต่ละลงต้องวางใจความสำคัญ หรือคำเด็ดไว้สุดท้าย มีทั้งรุกและรับหักล้างฝ่ายตรงข้ามให้หลุด และโต้ตอบประเด็นใหม่ยกย้อนกลับไปที่แก้กลับมา 3) เพลงเล่นเป็นเรื่อง ทรงเครื่องแบบนาฏกรรมพื้นบ้าน มีกลวิธีและขั้นตอนที่ซับซ้อน ต้องแปรูปนิทานเป็นเพลงพื้นบ้าน โดยใช้ศิลปะการประพันธ์เพลงปฏิพากย์ บทร้องของตัวละครแต่ละตัว บทเจรจา บทบรรยายดำเนินเรื่อง และการบรรจุเพลงหน้าพาทย์ การสร้างตัวละครและวางโครงเรื่องอย่างหลากหลายและพิถีพิถัน ทั้งหมดนี้แสดงถึงฝีมือชั้นสูงและความรอบรู้ของผู้แต่ง ที่ต้องมีครบถ้วนทั้งด้านเพลงพื้นบ้าน ด้านดนตรีไทยและด้านนาฏศิลป์

อนึ่ง ข้อค้นพบเกี่ยวกับกลวิธีการสร้างสรรค์บทแสดงเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงเล่นเป็นเรื่องในงานวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดหลักการทำบทละครที่ดีด้านนาฏศิลป์ไทยของ Phuangsamli (1978)

บ้าน วัด และวังคือแหล่งกำเนิดที่สืบทอดเพลง เมื่อพิจารณารูปแบบ เนื้อหาและภาษาของบทเพลงพื้นบ้านทั้ง 3 ประเภทแล้ว ทำให้เห็นร่องรอยต้นรากว่าน่าจะมาจาก 3 สาย สายที่หนึ่งคือ “วัด” เพลงแหล่งเรื่องพระรถเมรีน่าจะมาจากนิทานชาดกเรื่องรถเสนชาดก มาจากประเพณีการเทศน์มหาชาติและพิธีการทำขวัญนาถ สายที่สองคือ “บ้าน” เพลงโต้คารมและเพลงเล่นเป็นเรื่องล้วนนำมาจากนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายในท้องถิ่น และเพลงพื้นบ้านชนิดอื่น เช่น เพลงอีแซว น่าจะมาจากเพลงฉ่อย ส่วนสายที่สามคือ “วัง” เพลงเล่นเป็นเรื่อง ทรงเครื่องแบบนาฏกรรมพื้นบ้าน นำเพลงพื้นบ้านมาผสมผสานกับละครไทย บทแสดงส่วนหนึ่ง เช่น หนังสือวัดเกาะ พิมพ์เผยแพร่ในกรุงเทพฯ ศิลปะการแสดงแบบนาฏศิลป์ที่แทรกอยู่ในบทแสดงหลายสำนวนก็แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลการแสดงของหลวง อาทิ โขน ละคร และระบำรำฟ้อน (p.70)

ผลการวิจัยทำให้ทราบว่าเพลงนี้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์มีการพิมพ์จำหน่ายอย่างแพร่หลายในยุคเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว แต่สาเหตุสำคัญที่เพลงพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเกือบสูญหายไปเพราะไม่เป็นที่นิยม และขาดช่วงของการแสดง ทำให้เพลงนี้ก็พลอยเงียบและหายไป ดังนั้น วิธีที่จะสืบทอด

ได้ดีที่สุดก็คือ การจัดให้มีการแสดง ส่งเสริมให้เกิดการแสดง เพื่อให้บทแสดงสำนวนเก่าได้รับการสืบทอดต่อยอดและพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์บทแสดงสำนวนใหม่ต่อไป

๖

ข้อเสนอแนะ

ควรศึกษาศิลปะการแสดงเพลงพื้นบ้านเรื่องนี้ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างการแสดงแต่ละโอกาส เพื่อให้ได้องค์ความรู้ นำไปสู่การพัฒนาการแสดงให้มีคุณภาพและน่าสนใจยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “นางสิบสอง-พระรถเมรี: กลวิธีสร้างสรรค์ บทแสดงเพลงพื้นบ้านภาคกลาง” ได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการวิจัยจากมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ประจำปี 2567 และได้รับความกรุณาให้คำปรึกษาและแปลภาษาอังกฤษจากคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ ผศ.ดร.กิตติศักดิ์ เกิดอรุณสุขศรี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

บรรณานุกรม

- Atthakorn, K. (1976). *Folklore*. Department of Teacher Training, Ministry of Education. [in Thai]
- Chanthornsuk, B., & Kumhaeng, K. (2017, July 7). Chatri dance-drama, Phra Rot Meri, Phromsuwan troupe, Petchaburi province. In R. Chuenkha (Ed.), *Proceedings of the National Conference: Singing the tale of Nang Sip Song, singing Phra Rot Meri: Legacy tales of Southeast Asia* (pp. 157–168). Kasetsart University. [in Thai]
- Chuenkha, R. (2017, July 7). The tale of Nang Sip Song–Phra Rot Meri in Lao People’s Democratic Republic: The story from fieldwork. In R. Chuenkha (Ed.), *Proceedings of the National Conference: Singing the tale of Nang Sip Song, singing Phra Rot Meri: Legacy tales of Southeast Asia* (pp. 283–294). Kasetsart University. [in Thai]
- Chuenkha, R., Serichaikul, T., & Suphan, J. (2017, January 31–February 3). The tale of Song Nang Sip Song–Phra Rot Meri: Telling the folk story in Southeast Asia. In *Proceedings of 55th Kasetsart*

- University annual conference: Education, economics and business administration, humanities and social sciences* (pp. 651–659). Kasetsart University. [in Thai]
- Department of Fine Arts. (2009). *A collection of Phra Rot*. Office of Literature and History. [in Thai]
- Hiranpradit, P., & Montreesart, J. (1989). Course material of the art of Thai folk play and performance
In *Thai folk culture Volume 2: Units 9–15* (pp. 521–560). Sukhothai Thammathirat University.
[in Thai]
- Kasempholkoon, A. (2012). Folk song in Wat Koh book: The turning point from oral to written texts. In
A. Kasempholkoon (Ed.), *A collection of phleng song khrueng, continuing folk song legend from Wat
Koh printing house* (pp. 45–72). Centre of Siam Vision Studies, Faculty of Liberal Arts, Mahidol
University. [in Thai]
- Na Thalang, S. (2003). *Theory of folklore: The methodology in studying legends and folktales*. Academic
Publication Project of Faculty of Arts, Chulalongkorn University. [in Thai]
- Nawikamoon, A. (2007). *Songs outside the century* (3rd ed). Matichon. [in Thai]
- Patrachai, S. (1997). *Dialogue song: A song of Thai villagers' esprit*. Textbook Project of Faculty of Arts,
Chulalongkorn University. [in Thai]
- Phuangsamli, P. (1978). *Dance trivia, drama miscellany*. Thai Mitr Printing. [in Thai]
- Pornamphaisakun, N., & Mahawarakorn, S. (2017, July 7). Beauty in the cartoon Nang Sip Song–Phra
Rot Meri: The phenomenon of Thai society in contemporary media. In R. Chuenkha (Ed.),
*Proceedings of the National Conference: Singing the tale of Nang Sip Song, singing Phra Rot
Meri: Legacy tales of Southeast Asia* (pp. 169–195). Kasetsart University. [in Thai]
- Prakorpsuk, S. (1984). *Jataka literature*. Odeon Store. [in Thai]
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation. (2021). *Oral poetry from Wat Ko book: Phleng song
khrueng*. Matichon. [in Thai]

- Siworapot, B. (2017, July 7). Rotthasen: From chanting poetry to Mahori ensemble script. In R. Chuenkha (Ed.), *Proceedings of the National Conference: Singing the tale of Nang Sip Song, singing Phra Rot Meri: Legacy tales of Southeast Asia* (pp. 25–47). Kasetsart University. [in Thai]
- Sujachaya, S. (2002). *Folk song studies* (2nd ed.). Academic Publication Project of Faculty of Arts, Chulalongkorn University. [in Thai]
- Sujachaya, S. (2012). Folk song conveying literature. In A. Kasempholkoon (Ed.), *A collection of phleng song khrueng, continuing folk song legend from Wat Koh printing house* (pp. 3–28). Centre of Siam Vision Studies, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University. [in Thai]
- Suphanyot, B. (1992). An analysis of the E-Saew in Suphanburi [Unpublished master's thesis]. Silpakorn University. [in Thai]
- Suphanyot, B. (2017, July 7). Phra Rot Meri in folk song: Allegorical tales and improvising and retorting performance. In R. Chuenkha (Ed.), *Proceedings of the National Conference: Singing the tale of Nang Sip Song, singing Phra Rot Meri: Legacy tales of Southeast Asia* (pp. 25–47). Kasetsart University. [in Thai]
- Vingvorn, S. (2017, July 7). The play of Rotthasen. In R. Chuenkha (Ed.), *Proceedings of the National Conference: Singing the tale of Nang Sip Song, singing Phra Rot Meri: Legacy tales of Southeast Asia* (pp. 85–115). Kasetsart University. [in Thai]